

Alleen maar woorden
Brieven van Heloise en Abelard

Vertaald door
Ramon Selles

DAMON

Inhoud

Woord vooraf	9
Brieven van Heloïse en Abelard	23
Brief 1	25
Brief 2	75
Brief 3	85
Brief 4	94
Brief 5	105
Brief 6	128
Brief 7	152
Brief 8	207
Epiloog	211
Woord van dank	225
Over deze uitgave	226
Kaart	227
Tijdslijn	228
Noten	230
Bronnen	237
Over de vertaler	239

Woord vooraf

Stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus.

‘De roos van weleer bestaat nog als naam; naakte namen houden we over.’

Umberto Eco, *De Naam van de Roos* (1984)

Brieven hebben iets kwetsbaars. Ze brengen contact tot stand, en bevestigen tegelijkertijd een afstand. Ze maken iemand die afwezig is op een bepaalde manier aanwezig, en ook weer niet. Ze getuigen van de kracht van taal, maar geven ook de grenzen ervan aan. Als je schrijft, probeer je je zo goed mogelijk verstaanbaar te maken in de taal die er is, maar die is natuurlijk niet één-op-één hetzelfde als de werkelijkheid die je erin probeert te vatten. En voor een lezer zijn de woorden maar een medium tussen haar en een werkelijkheid die op afstand is.

Rond het jaar 1132 zitten Heloïse en Abelard allebei in een klooster. Daar zijn ze aangewezen op het schrijven van brieven, juist na een geschiedenis vol fysiek contact. Vijftien jaar daarvoor hadden ze een verhouding gekregen. Heloïse was een uitzonderlijk geleerde vrouw en Petrus Abelard de beroemdste denker van zijn tijd. Nu, in het klooster, bevindt Abelard zich op een dieptepunt in zijn leven en begint hij vanuit een moeilijke situatie uitgebreid verslag te doen van alle dieptepunten die er in de laatste vijftien jaar aan vooraf zijn gegaan. Dat doet hij in een lange brief aan een anonieme vriend, getiteld *Alles wat misging*. Inmiddels heeft Heloïse al een paar jaar de leiding over een gemeenschap van nonnen in een door Abelard gesticht klooster, genaamd ‘De Parakleet’ of, in gewoon Nederlands, ‘De Trooster’. Op een dag krijgt Heloïse in haar klooster Abelards brief in handen. Uit haar reactie ontstaat een briefwisseling en een zoektocht naar betekenis waarin de grenzen van taal pijnlijk duidelijk worden. En tegelijkertijd creëren hun woorden misschien wel hun eigen werkelijkheid.

Het verhaal dat de brieven vertellen spreekt grotendeels voor zich, maar speelt zich ook af in een context die soms vervreemdend, en op andere momenten modern aandoeft. In wat voor wereld leven Heloïse en Abelard? Wat houdt hen bezig? En met wat voor vragen zetten hun indringende brieven ons vandaag nog aan het denken?

Frankrijk, 1100: Abelard en de scholen

De twaalfde eeuw is in Frankrijk een tijd van culturele bloei, creativiteit en experiment. Het koninkrijk 'Frankrijk', of liever 'Francia', beslaat als politieke eenheid nog niet de zeshoek die we vandaag Frankrijk noemen, maar begint zich juist dan uit te breiden, als een soort vlek rond Parijs. Waar Francia ophoudt beginnen de graafschappen Champagne en Bourgogne in het oosten en het Loire-gebied in het westen, waar de culturele bloei niet minder is. Het Parijs waar Heloïse en Abelard elkaar ontmoeten is nog niet veel meer dan het eilandje in de Seine (het Île de la Cité), maar is dan aan het uitgroeien tot religieuze en culturele hoofdstad van West-Europa. Het is de tijd waarin de school van Parijs zich ontwikkelt tot de eerste universiteit. Buiten de stad liggen het platteland, de kleinere steden, kasteeldorpen en abdijen.

Petrus Abelard (1079-1142) was van lage adel en hoorde bij de minderheid die niet van het land of een ambacht hoefde te leven. Als jongen kon hij kiezen uit twee richtingen: ridder worden, net als zijn vader, of geleerde. Hij begint zijn levensverhaal in *Alles wat misging* met zijn keuze voor dat laatste: voor het Latijn en de 'letteren'. Het onderwijs speelt zich in deze tijd nog helemaal af in de kerkelijke sfeer, aan zogeheten kathedraalscholen, die meestal onder leiding staan van één geestelijke of 'kanunnik'. De persoonlijke reputatie van die leraar en zijn positie in de kerkelijke hiërarchie bepalen ook het prestige van de school. Om de beste studenten van de beste families aan te trekken moeten de schoolmeesters hun naam dus hooghouden, wat het onderwijs extreem competitief maakt. De colleges zijn een soort wedstrijden waarin studenten hun leraar mogen uitdagen, en de leraren zijn vaak hooggeplaatste geestelijken. Dat maakt intellectueel debat ook tot een politieke machtsstrijd. Door een bepaalde leraar uit het zadel te lichten kon je belangrijke figuren tegen je keren – iets waar Abelard bijzonder goed in was.

De schoolmeesters vechten hun filosofische vraagstukken niet alleen uit in het debat, maar schrijven vaak ook verklarende commentaren op bestaande teksten en stellingen en soms zelfs commentaren op commentaren. Abelard is in de eerste plaats een taalfilosoof, geschoold in de *dialectica* (of *logica*). De *dialectica* gaat over de structuur van taal en de relatie tussen woorden en de werkelijkheid. Een van de grote twistpunten binnen de taalfilosofie in de tijd van Abelard

was de vraag of zogeheten universele termen (*universalia*) alleen maar als een soort verzamelnaam naar de individuele leden van een categorie verwijzen, of naar iets universeels dat het individuele overstijgt en in de werkelijkheid bestaat. Is ‘de roos’, als naam voor een groep planten, alleen maar een woord? Of staat dat woord voor een soort echt bestaande essentie van ‘roosheid’, die alle individuele rozen met elkaar delen? In een commentaar getiteld *Logica voor beginners* (ca. 1120) stelt Abelard:

Zelfs in een situatie waarin er geen rozen meer bestaan, draagt de naam van de roos nog steeds betekenis voor ons begrip. Anders is de bewering: ‘er zijn geen rozen’ onmogelijk.

Abelard gelooft niet in ‘roosheid’, en tegelijkertijd is ‘de naam van de roos’ meer dan alleen maar een naam. Er zijn grenzen aan de taal, maar taal draagt ook een betekenis onafhankelijk van de wereld om ons heen.

In de tijd van Abelard combineren filosofen hun dialectische inzichten steeds vaker met kwesties van ‘godgeleerdheid’. Maar er zijn ook intellectuelen die vinden dat taalfilosofen niets te zoeken hebben in het domein van God, en dat maakt schrijven tot op zekere hoogte ‘gevaarlijk’. Het is bekend dat Abelards eigen leermeester, Roscelinus, in de elfde eeuw al eens van ketterij was beschuldigd, een aanklacht die zware gevolgen kon hebben. Abelard zal zijn leraar hierin tot twee keer toe volgen, één keer voor en één keer na het schrijven van *Alles wat misging*. De Griekse titel van het boek waarmee hij in de problemen komt klinkt voor ons vrij normaal: *Theologie*. Maar juist de combinatie van ‘God’ (*theos*) en ‘begrip/taal’ (*logos*) is dan nog provocatief. Abelards radicale vernieuwing is niet per se die combinatie, maar zijn nadruk op de kloof tussen de twee: waar de taal en het begrip van mensen ophoudt, daar begint de kennis van God.

Monniken en nonnen

Het verhaal van Heloïse en Abelard begint bij de scholen maar eindigt in de kloosters. Heloïse wordt in de loop van hun verhouding door hem naar de abdij van Argenteuil gestuurd, ten noorden van Parijs. Voordat ze daar formeel intreedt, woont ze min of meer als gast bij de

nonnen in. Later wordt ze zelf abdis van een nonnengemeenschap in De Trooster, gesticht door Abelard. Hijzelf laat zich na de eerste grote ramp in zijn leven opnemen in het prestigieuze klooster van Saint-Denis, niet al te ver van Argenteuil. Jaren later komt hij in een abdij in Bretagne terecht, waar hij zich na verloop van tijd genoodzaakt voelt te vluchten. Het is niet helemaal duidelijk hoe hij in deze situatie *Alles wat misging* heeft geschreven, maar wel dat alles op dat moment weer eens helemaal was misgegaan.

Op de kloosters wordt het goddelijke op een andere manier benaderd dan op de scholen. Anders dan de kanunniken, die aan een kathedraal zijn verbonden, leven monniken en nonnen in abdijen, op het platteland. Zij leven volgens een ‘kloosterregel’, meestal de wijdverspreide zesde-eeuwse *Regel* van Benedictus, die al eeuwenlang de basis vormde voor het kloosterleven. Dat leven moest een uitvloeisel zijn van het sobere leven van de gemeenschap van de eerste christenen. Het klooster wordt geleid door een abt, of een abdis in het geval van een vrouwengemeenschap, met daaronder vaak een prior of prioressen. In het ideale geval staat het kloosterleven in het teken van God, van stilte en nederigheid, en van bidden en werken om de gemeenschap te onderhouden. De monnik of non leeft in afzondering, en vooral ook in strenge lichamelijke onthouding. Maar dan moet de abt zijn ‘zoons’ wel onder controle hebben, en dat was zeker niet altijd het geval.

Het kloosterleven lag dan ook niet vast. In de twaalfde eeuw schieten verschillende nieuwe ordes uit de grond met hun eigen levensvormen. De door Abelard gestichte gemeenschap van De Trooster is een goed voorbeeld daarvan. Die begint als een soort intellectuele kluizenaarsgemeenschap, en wordt later pas het vrouwenklooster waarover Heloïse de leiding krijgt. De kloosters zijn afhankelijk van de financiering en bescherming van de adel en dat betekent, net als in het onderwijs, competitie. De abten zijn vaak zelf van adel en kunnen erg rijk zijn. Ze willen hun machtige sponsors laten zien dat zij iets terugkrijgen voor hun geld, en daarom wordt er geïnvesteerd in grote bouwwerken, dure kleren, mooie boeken en dinertjes met de adel. Heloïse en Abelard uiten in hun brieven sterke kritiek op de decadentie in de kerkelijke sfeer en specifiek de abdijen.

Zulke kritiek past ook in de tijd, waarin juist het kloosterleven en de identiteit van de monnik en de non ter discussie staan. De nieuwe

kloosterordes van de twaalfde eeuw zijn grotendeels een reactie op pogingen vanuit Rome om de centrale macht van de kerk te versterken. Paus Gregorius VII had in de elfde eeuw kloosterhervormingen ingevoerd, of dat althans geprobeerd. Daardoor wordt in de twaalfde eeuw voor zowel mannen als vrouwen in de kerkelijke sfeer vooral de nadruk op seksuele onthouding steeds dwingender. Mannen en vrouwen worden strikter gescheiden, het mannelijk toezicht op vrouwenkloosters wordt versterkt en sommige vrouwengemeenschappen worden zelfs ontbonden omdat er sprake zou zijn van ‘ontucht’.

Heloïse

Abelard is in de brieven het meest aan het woord – en moet dat ook graag zijn geweest – maar Heloïse, de eigenlijke hoofdpersoon, heeft misschien wel het meeste te zeggen. Wat is haar positie?

Heloïse moet net als Abelard uit een goede familie zijn gekomen, maar met het belangrijke verschil dat ze van het ‘zwakke geslacht’ is, wat haar ook op een zwakke maatschappelijke positie zet. Dat maakt het uitzonderlijk dat er geschreven teksten op haar naam zijn overgeleverd. Abelard suggereert in zijn versie van het verhaal dat hij haar leerde kennen omdat iedereen het over haar geleerdheid had. Blijkbaar gingen er in Parijs en de wijde omtrek geruchten over een jonge vrouw die fanatiek Latijn zat te studeren, en dat moet bijzonder zijn geweest. Abelard noemt haar een ‘meisje’, wat in het Nederlands net zo meerduidig is als in het oorspronkelijke Latijn, en er is veel discussie over haar leeftijd. Bij haar eerste ontmoeting met Abelard in 1116/7 kan ze zestien zijn geweest, of begin twintig. Het feit dat Heloïse dan nog bij haar oom Fulbert inwoont en blijkbaar niet verloofd is, doet vermoeden dat ze nog erg jong is. Deze oom, die een belangrijke positie in de kathedraal heeft, heeft ook een sterke clan achter zich, die klaarstaat om eerwraak te nemen wanneer Abelard Heloïse heeft ‘geschondden’. Abelard infiltreert het huishouden van Fulbert door zich als haar tutor aan te bieden. Vervolgens krijgt hij toestemming van de oom om haar zo nodig te slaan. Geweld was gebruikelijk in het middeleeuwse onderwijs, maar vooral bij kinderen die het alfabet nog moesten leren.

Dat Abelard fysiek geweld kon gebruiken zegt iets over de machtsverhoudingen in het begin van de affaire die volgt. Hijzelf beschrijft

zijn verovering van ‘dat meisje’ op een vrij klinische en zelfingenomen manier. Hij lijkt zich met gladde tong in de positie van leraar te wringen, met een specifiek doel voor ogen. De middeleeuwse standaarden waren misschien anders dan nu, toch roept Abelard daarmee al snel het beeld op van een narcist van tegen de veertig die geilt op de geleerdheid van een veel jonger meisje. Er zit een donkere kant aan de affaire, en die komt sterk naar voren in brief 5, waar Abelard bekent dat hij Heloïse meerdere keren seksueel heeft misbruikt. Er wordt nog wel eens over het seksuele geweld van Abelard heen gelezen. Zo vond een Abelard-kenner het niet ondenkbaar dat ‘she had liked it that way’ – misschien in een poging om iets van de romantiek en van het karakter van Abelard te redden. Maar ook in consensuele relaties bestaat verkrachting. Doordat Abelard alle aandacht opeist vergeet je bijna dat Heloïse op dat moment al door hem gegijzeld is geweest, zwanger gemaakt, in een huwelijk gedwongen, in een klooster gestopt en later tot abdis gebombardeerd van een gemeenschap waar zij en haar nonnen nauwelijks weten te overleven.

In zoverre is de positie van Heloïse passief en zwak. Maar in haar brieven is ze dat expliciet niet, en spreekt ze voor zichzelf. Ze vertegenwoordigt haar eigen gevoelens en intenties, haar eigen rol, met een enorme directheid. In een passage midden in brief 4, die expres provocerend is, beschrijft ze hoe ze alleen nog maar kan terugdenken aan de seks die ze hadden. Ze gebruikt Abelards eigen dialectische taal tegen hem, alleen al in haar aanheffen, met termen als ‘universeel’ en ‘individueel’. Ze gooit citaten van Hiëronymus in de strijd, Abelards grote idool.

Het contrast met de latere brieven van Abelard kan niet groter, en Heloïse moet schreeuwen tegen een soort blok beton. Abelard dunt hun complexe relatie uit en gaat nauwelijks op haar woorden in, maar blijft wel bijna ziekelijk op haar zere plek duwen: de angst dat hij ooit aan zijn einde komt. Hij kan het alleen nog maar over bidden hebben, over kuisheid, en over voorbeeldige christelijke ‘maagden’ – wat Heloïse nadrukkelijk niet is. Het is niet zo gek dat zij het uiteindelijk, in brief 6, opgeeft, maar zonder zich helemaal gewonnen te geven.

Dan verandert de briefwisseling van karakter. Heloïse doet Abelard het verzoek om een kloosterregel op te stellen voor haar en de vrouwen van haar gemeenschap in *De Trooster*. Ze zoekt naar een

goede levensvorm voor de nonnen: mogen vrouwen in een klooster bijvoorbeeld alcohol drinken? En hoe moeten ze omgaan met mannelijk gezelschap? Heloise is daarmee niet alleen een van de weinige middeleeuwse vrouwen aan wie überhaupt teksten zijn toegeschreven, maar een die ook expliciet aandacht vraagt voor de rol van vrouwen in het geloof. Tegelijkertijd maakt dat haar niet meteen tot een ongecompliceerd voorvechter van vrouwenrechten. In dezelfde brief waarin ze namens haar nonnen spreekt, veroordeelt ze de vrouw als het meest schadelijke gezelschap dat er bestaat; in haar tweede brief (brief 4) recycleert ze het ene cliché van Bijbelse misogynie na het andere; haar betoog tegen trouwen, zoals weergegeven door Abelard in *Alles wat misging*, is in feite een betoog tegen vrouwen, helemaal gedestilleerd uit mannelijke bronnen.

Een tekst vol teksten

Heeft Heloise haar eigen brieven wel echt geschreven? Dat is een vraag waar lezers en onderzoekers al eeuwen over discussiëren. Dat komt voor een deel doordat de brieven pas opdoken in de dertiende eeuw, lang nadat ze zouden zijn geschreven. Maar de vraag is vooral ontstaan uit mannelijke projecties en vooroordelen over wat een vrouw wel en niet zou kunnen hebben geschreven. Een tekst van het kaliber en de *shock value* van deze brieven, was het idee, kon niet door een vrouw als Heloise zijn geschreven. Gelukkig is in deze discussie het nodige rechtgezet: in de overlevering worden de brieven steeds aan haar toegeschreven en de bewijslast ligt toch echt bij de twijfelaaars. De meesten gaan er nu dan ook vanuit dat de brieven ‘authentiek’ zijn. Toch lijken de twijfels onuitwisbaar. Niet lang geleden nog werd met behulp van statistische methodes en moderne technologie onderzoek gedaan naar bepaalde patronen in het woordgebruik van de brieven, die de hand van een bepaalde auteur zouden kunnen verraden. Dat onderzoek leek uit te wijzen dat de brieven op zijn minst zwaar zijn geredigeerd, en dan door Abelard zelf. Van Abelard zijn namelijk veel andere teksten bewaard, die in stijl vergelijkbaar zijn. Tegelijkertijd kan die methode onmogelijk een sluitend antwoord geven op bepaalde vragen: wat was precies de bijdrage van Heloise? In hoeverre heeft Abelard een origineel van haar bewerkt? Of is de

stijl van Heloïse gewoon heel erg op die van hem gaan lijken, omdat ze zijn leerling was?

Het is niet met zekerheid te zeggen, en het is ook maar de vraag hoeveel het ertoe doet. De Heloïse en Abelard van de brieven zijn namelijk ook tekstuele constructies: of zij nu de echte auteurs zijn of niet, hun persona hoeft niet per se samen te vallen met die ‘echte’ personen die achter hun namen schuilgaan. Dat heeft veel te maken met de cultuur en de taal waarin de tekst tot stand is gekomen. Of het nu gaat om filosofische ideeën of typische denkbeelden, zoals over vrouwen of Joden of zelfs mensen van kleur (zie de bizarre racistische uitweiding van Abelard in brief 5), Heloïse en Abelard grijpen steeds terug op bestaande modellen. Zo put Heloïse uit verschillende beelden van de vrouw in de Bijbel, en ook uit heldinnen in klassieke Romeinse eposdichters zoals Lucanus.

Het Latijn was de taal van de kerk, het onderwijs en de literatuur, en van een bepaald intellectueel milieu. Als je geletterd was, was je geleerd. De taal en de literatuur cirkelde rond een specifiek repertoire van invloedrijke Latijnse teksten. Schrijven betekent vertellen en redeneren op basis van die modellen en verschillende stemmen aannemen. Die teksten worden in de brieven ook continu expliciet aangehaald. Het meest geciteerde boek in de brieven is de Bijbel, zowel het Nieuwe als het Oude Testament, in de vierde-eeuwse Latijnse Bijbelvertaling van Hiëronymus, ook wel bekend als de Vulgaat. Daarnaast zijn Heloïse en Abelard door en door bekend met de christelijke Latijnse literatuur: de grote hoeveelheid boeken, essays en brieven van de ‘kerkvaders’, grote intellectuele en religieuze autoriteiten uit het vroegchristelijke tijdperk als Hiëronymus, Augustinus, Ambrosius en Gregorius de Grote; en de vele overgeleverde levensverhalen van heiligen. Opvallend genoeg verwijzen Heloïse en Abelard ook vaak naar klassieke, ‘heidense’ schrijvers. De ene na de andere Romeinse schrijver komt om de hoek kijken, van de grote dichters Vergilius en Ovidius tot de filosoof Seneca.

Dat Heloïse en Abelard zo veel citeren betekent gelukkig niet dat je die teksten als lezer paraat hoeft te hebben; de tekst is altijd te volgen zonder de context van de citaten. En tegelijkertijd is dat citeren meer dan een geleerd spel: een literaire tekst schrijven in het Latijn betekent voor deze schrijvers ook een persona creëren, opgebouwd uit bestaande elementen. Dat spel lijkt zelfs in het “echte leven” te hebben doorgewerkt.

Op het moment in *Alles wat misging* waarop Heloïse definitief in het klooster intreedt, wil Abelard ons laten geloven dat ze in al haar emotie vlekkeloos een paar verzen uit het werk van Lucanus citeert, een oude Romeinse eposdichter. Op ons komt dat heel kunstmatig over, maar het geeft juist aan dat bestaande teksten het referentiekader vormen waaruit Heloïse kan putten om haar eigen gevoelens uit te drukken.

Het literair geconstrueerde karakter van de brieven maakt wel duidelijk dat het niet om een spontane privécorrespondentie gaat die later toevallig op een stapeltje in een klooster kon worden teruggevonden. Deze brieven bestonden vanaf het begin om gelezen te worden. Ze vormen een project dat in ieder geval voor een deel is uitgedacht – misschien wel door Heloïse en Abelard samen. *Alles wat misging* moet al in gebonden vorm in handen van Heloïse zijn gekomen, want zo'n lang werk paste nooit op de houten wastafeltjes die werden gebruikt voor praktische communicatie. Voor de eeuwigheid schreef je niet in was, maar op perkament. En een tekst wordt niet per ongeluk op perkament overgeleverd.

Troost in een klooster

De brieven zijn niet zo toevallig tot stand gekomen als Heloïse suggereert in haar eerste reactie op Abelard. Sterker nog, het lijkt erop dat de hele briefwisseling specifiek als een soort stichtingsdocument functioneerde voor de nonnengemeenschap van De Trooster. Net als ieder ander klooster was deze vrouwengemeenschap afhankelijk van adellijke sponsoring. Het was extra belangrijk om deze expliciet bestaansrecht te geven in een tijd waarin zulke gemeenschappen ter discussie stonden, en een goed verhaal doet wonderen.

De brieven beginnen met de geschiedenis van de mannelijke stichter van de gemeenschap, Abelard, en beschrijven vervolgens hoe de vrouwelijke leider ervan, Heloïse, haar rol aanneemt. Halverwege de briefwisseling komt er een moment waarop zij de aandacht verschuift naar het klooster, en dat lijkt een vrij abrupt kantelpunt. Toch pakt ze daarmee ook een rode draad op, en dat is precies het klooster. De brieven beginnen niet voor niets met een 'troostbrief', waarin de stichting van De Trooster wordt beschreven, en eindigen met een kloosterregel voor datzelfde klooster. 'Troost' is precies wat Abelard

Brieven van Heloïse en Abelard

Brief 1

Alles wat misging Troost in briefvorm

Van: Abelard

Aan: een vriend

Om bij mensen emoties los te maken, of ze juist te dempen, werkt een concreet voorbeeld vaak sterker dan woorden. Daarom heb ik besloten het troostrijke gesprek dat we in elkaars bijzijn hebben gevoerd vervolg te geven in een troostbrief op afstand, een brief die beschrijft wat er in mijn eigen leven allemaal is misgegaan. Ik hoop dat je gaat inzien dat jouw beproevingen vergeleken met die van mij eigenlijk niets voorstellen of op zijn minst wel meevallen, en ze kunt relativëren.

Goed, over mij: ik kom oorspronkelijk uit een stadje vlak bij de grens van Bretagne. Het heet Le Pallet en ligt geloof ik zo'n acht mijl ten oosten van Nantes. Ik heb van nature niet alleen een nogal onvast karakter – dat heeft met de volksaard te maken – maar ook een uitzonderlijke aanleg voor de letteren. Ik had een vader die voordat hij werd geridderd al een zekere vertrouwdheid had met het Latijn, en later zo door zijn passie voor de literatuur werd gegrepen dat hij zich voornam om eventuele zoons allemaal eerst de letteren en daarna pas de vechtkunst te laten leren. En zo is het gebeurd. Als eerstgeboren zoon was ik hem extra dierbaar, wat maakte dat hij extra zijn best deed om mij van een goede opleiding te voorzien. Daardoor ging ik meer en meer in de studie op naarmate ik sneller en makkelijker sprongen maakte. Mijn eigen liefde voor het vak werd zo groot dat ik me ertoe liet verleiden de status en het uiterlijk vertoon van een leven als ridder, plus mijn gehele erfdeel en rechten als eerstgeborene, aan mijn broers te laten. Ik liet het Martiale domein volledig voor wat het was om me zagezegd verder te ontwikkelen in de omarming van Minerva. En omdat ik van alle filosofische modellen het liefst dialectische argumentaties hanteerde, wisselde ik

de wapenrusting in voor een intellectueel arsenaal en koos ik voor confrontaties in debatten in plaats van militaire triomfen. Daarna ben ik te voet en al debatterend door alle provincies getrokken waar dat vak maar op hoog niveau scheen te worden beoefend, waarmee ik een soort hedendaagse wandeldenker werd, zoals die van vroeger.*

Dat bracht me uiteindelijk in Parijs, op dat moment al enige tijd dé plek voor logica. Daar kwam ik in aanraking met mijn leraar Willem van Champeaux, wiens positie in het vakgebied zeker niet puur op zijn reputatie berustte. Bij hem ben ik kort blijven hangen. In het begin kon hij me nog hebben maar na verloop van tijd begon ik een groot probleem voor hem te worden, omdat ik ging proberen een groot deel van zijn opvattingen logisch te ontkrachten en tegen hem in begon te redeneren. Dat was des te problematischer omdat ik meer dan eens zijn meerdere bleek in het debat. Ook onder de medestudenten die als excellent bekend stonden riep dat natuurlijk verontwaardiging op, die alleen maar erger was omdat ze me als laatkomer zagen, in leeftijd en in opleiding. Daar ligt in feite de kiem waaruit deze hele geschiedenis is ontstaan, van alles wat later in mijn leven mis zou gaan en wat me tot op de dag van vandaag parten speelt. Want naarmate mijn reputatie zich verder en verder uitstreckte, wekte dat bij anderen vurige haat-gevoelens op.

Op een gegeven moment gebeurde het natuurlijk dat ik mijn eigen genie te hoog ging inschatten voor mijn leeftijd, en de ambitie kreeg om zelf de leiding over een school te nemen terwijl ik nog maar een jongeman was. Ik had zelfs al een locatie op het oog, Melun, op dat moment een prominent kasteel waar ook de koning wel eens verbleef. Zodra mijn leraar Willem hier lucht van kreeg probeerde hij zo veel mogelijk afstand te creëren tussen hemzelf en mijn school. Hij verzon uit alle macht manieren om nog voordat ik uit zijn eigen school vertrokken was de totstandkoming van die van mij tegen te werken en me koste wat kost weg te houden bij de locatie in Melun waar ik mezelf wel had zien zitten. Hij had onder de autoriteiten in dat gebied echter nogal wat vijanden op wiens steun ik kon rekenen, en zo kreeg ik toch datgene in handen waar ik van had gedroomd. Omdat de jaloezie van

* Abelard verwijst naar de peripatetici, navolgers van de Griekse filosoof Aristoteles (384-322 v.Chr.), die al wandelend zouden hebben gediscussieerd. Hun naam komt van het Griekse woord voor 'rondwandelen' (*peripatein*).

mijn professor zo doorzichtig was geweest, had die mij juist de goedkeuring van allerlei andere partijen gegarandeerd.

Terwijl mijn school nog in de kinderschoenen stond begon mijn naam op het gebied van de logica zich al zo wijd uit te spannen dat niet alleen het aanzien van mijn studiegenoten maar ook dat van mijn eigen leraar langzaam maar zeker inkromp tot er niets meer van over was. Het gevolg was dat ik mezelf nog hoger inschatte dan ik al deed. Ik wist niet hoe snel ik mijn school naar Corbeil moest verplaatsen, een vestiging dichterbij Parijs waar mijn hinderlijke aanwezigheid vaker kansen zou bieden om de aanval te openen in debatten.

Helaas duurde het niet lang of ik was overspannen, waardoor ik voor een tijd terug naar huis moest, in Le Pallet. Ik bracht een aantal jaren buiten Francia door, een periode waarin ik vooral intens gemist werd door iedereen die zich door het vak logica geprikkeld voelde.

Na verloop van een paar jaar – ik was inmiddels goed hersteld – ruilde mijn leraar Willem zijn oude habijt in voor een ander. Hij was al aartsdiaken van Parijs, maar bekeerde zich toen tot de orde der reguliere kanunniken. Dat deed hij, zei men, met de bedoeling zo godsdienstig mogelijk over te komen, puur om het tot hoger kerkelijk bestuurder te kunnen schoppen (wat hem niet veel later ook gelukt is, met zijn aanstelling tot bisschop van Châlons). Ondanks zijn bekering bleef hij niet buiten de stad, laat staan dat hij zich erdoor liet weerhouden zijn oude vertrouwde vak te blijven beoefenen. Eenmaal in het klooster, waar hij gekomen was om zijn geloof te belijden, begon hij meteen als vanouds onderwijs te geven aan mensen buiten het klooster.

Ik ben bij hem teruggekomen om hem te horen spreken over de retorica, en tijdens verschillende krachtmetingen in debatten heb ik hem er met zwaar logisch geschut en onomstotelijke argumenten toe gedwongen zijn oude opvatting over de universalia aan te passen, wat zeg ik, die geheel teniet te doen.* De stelling die hij dacht te kunnen onderbouwen met betrekking tot de universalia was dat één en hetzelfde universele *in zijn essentie* en *in zijn geheel* aanwezig is in al zijn individuele instanties tegelijk. Dat betekent dat individuele elementen

* Het probleem van de universalia gaat over de vraag of algemene categorieën (zoals ‘mens’ of ‘roos’) in de werkelijkheid bestaan of alleen maar begrippen zijn van de menselijke geest. Zie ook het woord vooraf.